

ВИДИ НЕДІЙСНИХ ПРАВОЧИНІВ В СУЧАСНОМУ ЦИВІЛЬНОМУ ПРАВІ

Захарко Р.Я.,

*студент юридичного відділення**Галицького коледжу імені В'ячеслава Чорновола**м.Тернопіль, Україна*

Якщо правочин відповідає усім вимогам закону, а також тим вимогам, що їх висунули її учасники, тоді питання про дійсність чи недійсність правочину не виникає. Він просто породжує правові наслідки, тобто певні права і обов'язки. Якщо ж правочин не відповідає цим вимогам у повному обсязі або в деякій частині, тоді ставиться під сумнів його дійсність. Ступінь недійсності правочинів може бути різною. Причому може виникнути питання, з якого моменту правочин потрібно вважати недійсним: чи з самого початку виникнення; чи деякий час він був дійсним, а потім став недійсним; чи він продовжує бути дійсним до визнання його недійсності судом або господарським судом. Нікчемними або абсолютно недійсними є той правочин, недійсність якого прямо передбачено законом. Нікчемні правочини недійсні вже в момент їх укладання, незалежно від пред'явлення позову і рішення суду. Їх можна назвати мертвонародженими. Суд та господарський суд зобов'язані констатувати факт недійсності таких правочинів, незважаючи на бажання сторін. Відповідно до ч.2 ст.215 ЦК визнання такого правочину недійсним судом не вимагається. Сторони такого правочину не зобов'язані виконувати його умови, навіть тоді, коли він судом не визнаний недійсним. Однак це не означає, що взагалі не існує необхідності визнання нікчемного правочину недійсним. Така потреба може виникнути, якщо сторони виконали певні умови нікчемного правочину, який нотаріально посвідчений, якщо він порушує права третіх осіб, якщо він зареєстрований в державних органах тощо.

У таких випадках рішення суду, який лише констатує недійсність правочину, можуть бути визначені відповідні правові наслідки недійсності правочину, зобов'язано державні органи скасувати реєстрацію тощо [4, с.172]. До нікчемних належать правочини: укладені з недодержанням обов'язкової письмової форми (ст.547); укладені з недодержанням обов'язкової нотаріальної форми (ч.1 ст.219);

укладені недієздатною фізичною особою (ст.226) укладені малолітньою особою за межами її цивільної дієздатності без належного схвалення (ст.221); вчинені без

дозволу органу опіки чи піклування (ч.1 ст.224); які порушують публічний порядок [1, с.181-182]. Деякі правочини укладаються з дотриманням необхідних вимог, але через деякий час виникають обставини, які несумісні з подальшим існуванням правочину. Наприклад, громадянин А. уклав правочин з громадянином С. про написання картини. Отримавши аванс в рахунок платежу за майбутнє виконання роботи, С. вчасно приступив до виготовлення замовлення, але через деякий час захворів душевною хворобою і був визнаний недієздатним. Нікчемність правочину в цьому випадку повинна наступати не з моменту його виникнення, а з часу визнання громадянина С. недієздатним. Це має значення для проведення розрахунків, пов'язаних з цим правочином. Законом встановлені випадки, за наявності яких недодержання простої письмової форми тягне за собою недійсність правочину. Цей припис закону має на меті тільки ті правочини, стосовно яких в законі прямо зазначено про їх недійсність у зв'язку з недодержанням простої письмової форми. До недійсних (нікчемних) відносяться також фіктивні та удавані правочини. Фіктивним є правочин, укладений лише про людське око, без наміру створити юридичні наслідки. Укладаючи фіктивні правочини, сторони можуть переслідувати також виникнення певних юридичних наслідків, у тому числі й протиправних (сторони укладають правочин, щоб уникнути конфіскації майна в разі притягнення до кримінальної відповідальності). Удаваним називається правочин, укладений з метою приховати інший правочин. Учасники удаваного правочину, намагаючись досягти певного результату, маскують справжні наміри, виражають удавану волю - волю, яка не відповідає їх намірам. У даному випадку слід розрізняти два правочини: укладений для виду і той, який приховують. Обидва ці правочини можуть бути як дійсними, так і недійсними. Але незалежно від того, якими є ці правочини, виходячи з загального правила про необхідність відповідності внутрішньої волі волевиявленню, потрібно застосовувати правила, що регулюють той правочин, який сторони справді мали на увазі. Таким чином, правочин, укладений для виду, до уваги не береться і визнається нікчемним. Так, якщо буде встановлено, що договір доручення прикриває договір купівлі-продажу автомобіля (іномарки, придбані за кордоном), то такий договір доручення повинен визнаватися нікчемним, але й договір купівлі-продажу буде недійсним, як такий, що не відповідає вимогам законодавства. Наслідки недійсних правочинів залежать від того, здійснений правочин чи ні. Якщо він ще не здійснений жодним із його суб'єктів, то сам факт визнання правочину недійсним буде єдиним наслідком його недійсності. У випадках виконання недійсного правочину взаємовідносини його учасників підпорядковуються встановленим законодавством правилам.

В ст.216 ЦК сформульовані загальні правила щодо правових наслідків

недійсності як нікчемних, так і оспорюваних правочинів. Визначальним тут є принцип, згідно з яким недійсний правочин не створює для сторін чи інших осіб правових наслідків. Зокрема сторони не зобов'язані виконувати передбачені таким правочином умови, одна сторона недійсного правочину має право відхилити вимоги другої сторони щодо вчинення певних дій. Зрозуміло, що це можливо лише тоді, коли сторонам відомо про недійсність правочину. Водночас ЦК України встановлює виняток з вищезгаданого правила, який полягає в тому, що недійсний правочин породжує лише ті юридичні наслідки, що пов'язані з його недійсністю. Як свідчить практика, сторони досить часто виконують частково чи повністю умови недійсного правочину, наприклад, передають майно, виконують певну роботу, надають послуги, здійснюють їх оплату. Вчинення таких дій за нікчемним правочином або правочином, визнаним судом недійсним, не має під собою правової підстави, а відтак набуває ознак неправомірності. Стаття 216 ЦКУ містить положення про те, що за недійсним правочином кожної зі сторін зобов'язана повернути другій стороні у натурі все, що вона одержала на виконання цього правочину, а якщо це неможливо, зокрема тоді, коли одержане полягає в користуванні майном, виконаній роботі, наданій послугі, - відшкодувати вартість одержаного за цінами на момент відшкодування. Застосування назначених правових наслідків засвідчує факт повернення сторін у сервісний стан, який мав місце до вчинення недійсного правочину. У цивілістичній науці та судовій практиці застосування таких наслідків іменується двосторонньою реституцією. Може мати місце виконання лише однієї сторони недійсного правочину. У такому разі застосовується одностороння реституція [2, с.187-188]. Якщо нікчемні правочини є недійсними ще з початку їх укладання, то правочини, укладені обмежено дієздатними без згоди їх піклувальників або під впливом обставин, що тимчасово паралізували волю одного або двох контрагентів, породжують відповідні права і обов'язки сторін, а отже, є дійсними. Проте така їх дійсність може бути оспорена відповідними особами в суді, господарському суді. Тому такі правочини називаються відносно дійсними або оспорюваними. Отже, оспорюваними є

правочини, які ЦК України не визнає в імперативній формі недійсними, а лише допускає можливість визнання їх недійсними у судовому порядку за вимогою однієї зі сторін або іншої заінтересованої особи. До них належать правочини, укладені: неповнолітньою особою за межами її цивільної правоздатності без згоди батьків, піклувальника (ст.222); фізичною особою, обмеженою у дієздатності, без згоди піклувальника; під впливом помилок; під впливом тяжкої обставини [3, с.187].Оспорювані правочини, визнані недійсними, вважаються такими з моменту їх укладання. Це правило, поширюється на всі недійсні правочини, у тому числі й на ті, визнання недійсності яких залежить від волі зацікавлених осіб, потерпілих, державних і громадських організацій. Проте, якщо з самого змісту правочину випливає, що він може бути припинений лише на майбутнє, дія правочину визнається недійсною і припиняється на майбутнє. Недійсними можуть бути й частини правочину. Визнання певних частин правочину недійсними не тягне за собою недійсності інших його частин, оскільки можна припустити, що правочин був би укладений і без включення недійсної його частини. Недійсні правочини можна також класифікувати на правочини з дефектами: суб'єктного складу - правочини, що не збігаються з право – або дієздатністю осіб, які їх уклали; волі одного або усіх учасників правочину, коли внутрішня воля не збігається з волевиявленням, формою змісту [3, с. 202].

Література:

1. Основи правознавства: Навч. Посібник. За ред. С.В. Ківалова, М.П. Орзік. К.: Т-во “Знання”, КОО, 2000. 358 с.
2. Право: Учебник для вузов. А.И. Косарев, М.В. Малинкович, С.Д. Покревская и др.; За ред. проф. М.А. Теиловой, проф. М.В. Малинкович. 2-е вид-ня. М.: Закон и право, ЮНИТИ, 1998 р. 479 с.
3. Цивільне право України: навчальний посібник. ред.І.А. Бірюкова, Ю.О. Заїки К., 2004 224 с.
4. Цивільне право України: Підручник. За ред. Є.О. Харитонова, Н.О. Саніахметової. К., 2003. 774 с.
5. Цивільний кодекс України: Коментар. За заг. ред. Є.О. Харитонова,О.М. Лапітенко. Х.: Одісей, 2003. 856 с